

КОНЦЕПТОЛОГІЯ

УДК 811.161.2'

Ю. М. Лебеденко, Я. В. Василенко

НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТУ ДІМ У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ

(на матеріалі асоціативного експерименту)

У межах дослідження національної специфіки об'єктивізації концепту ДІМ (DOM) в сучасній польській мові був проведений спрямований асоціативний експеримент, який виявив чітку концентричну структуру семантико-тематичних єдностей «дім» – «тепло (психологічне)» – «родина» – «родинні свята» – «сад/город» – «камін (тепло фізичне)» – «собака (охоронець дому)», що фіксує концептуальну взаємодію й стійкі перетікання смислів. Така модель світу, відображена в живій тканині мовного матеріалу, становить загальну ідею польської ментальності.

Ключові слова: асоціативний експеримент, концепт, семантико-тематична єдність, слово-стимул, реакція.

Лебеденко Ю. Н., Василенко Я. В. Национальная специфика концепта дом в польском языке (на материале ассоциативного эксперимента). В рамках исследования национальной специфики объективизации концепта ДОМ (DOM) в современном польском языке был проведен направленный ассоциативный эксперимент, который обнаружил четкую концентрическую структуру семантико-тематических единств «дом» – «тепло (психологическое)» – «семья» – «семейные праздники» – «сад/огород» – «камин (тепло физическое)» – «собака (охранник дома)», фиксирующей концептуальное взаимодействие и устойчивые перетекания смыслов. Такая модель мира, отраженная в живой ткани языкового материала, составляет общую идею польской ментальности.

Ключевые слова: ассоциативный эксперимент, концепт, семантико-тематическое единство, слово-стимул, реакция.

Lebedenko Yu.M., Vasylenko Ya.V. National Specifics of the Concept HOUSE in Polish (Based on the Association Experiment). Formation of the national language mapping of world is actively studied in modern linguistic works. Studying of national specifics of the concept HOUSE (DOM) allows plunging into the depths of the cultural linguistics, which has been actively researched lately. It determines the topicality of this article.

The purpose of the article is to present the national specifics of the concept HOUSE (DOM) in Polish through the analysis of reactions to a stimulus word in association experiment. The research objectives are: to conduct a survey on the stimulus word HOUSE (DOM), to analyze reactions, to implement cognitive interpretation of experimental results.

The experiment yielded 829 responses. The concept HOUSE in Polish picture of the world is associated primarily with the refuge, warmth and safety (244 responses).

Family and home are indissoluble unity (190 responses). Family fills the house and creates it. House for Poles, as well as for each person, is the most important thing in life. The presence of the house is as important as family. In addition, house gives them a sense of security (safety (bezpiecze stwo) – 34 responses).

Family and house are the largest values in everyday life, and it is revealed in the Polish concept – family house (rodzina) – 73 responses).

More often this word-symbol is associated with the internal atmosphere of the house (the semantic and thematic unity «psychological climate in the house» – 244 reactions). In addition, the house is associated with Homeland (ojczyzna – 2 responses), Poland (Polska – 2 responses) with small country, such as Gdansk, Kalisz.

Thus, the house for Poles is the model of the world that brings together not only the domestic things, but also sacred, builds man's relation to society and to himself, bear features of ethical and esthetic evaluation of reality.

Key words: *associative experiment, concept, semantic and thematic unity, the word-stimulus, response.*

Формування національно-мовної картини (НМКС) світу активно досліджується в сучасних мовознавчих розвідках. Зокрема І.О. Голубовська визначає НМКС як «виражене етносом засобами певної мови світовідчуття й світорозуміння, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі» [2: 36]. Дослідження національної специфіки концепту *ДИМ (DOM)* дозволяє глибше зануритись у вивчення лінгвокультурології, що останнім часом активно розвивається й визначає актуальність цієї статті. Мовне віддзеркалення етносвідомості й культури народу не обмежується лексико-фразеологічною та граматичною підсистемами мови, а й залучає етносимволіку, яка почасти формує дискурсивне тло свідомості тієї чи тієї народності.

У формуванні картини світу беруть участь усі сторони психічної діяльності людини, починаючи з відчуттів, сприймань, уявлень і закінчуючи мисленням людини. Вона споглядає світ, осмислює його, відчуває, пізнає, відображає. У результаті цих процесів у людини виникає образ світу, або світобачення.

Мета розвідки – презентувати національну специфіку концепту *ДИМ (DOM)* у польській мові на підставі аналізу реакцій на слово-стимул в асоціативному експерименті. Завдання дослідження: провести опитування щодо семантичного змісту слова-стимула *ДИМ (DOM)*, проаналізувати реакції, здійснити когнітивну інтерпретацію результатів експерименту.

Експеримент проводився в листопаді 2012 року в м. Познань, де навчаються студенти з різних регіонів Польщі. Усього взяло участь 100 осіб обох статей, віком 18-20 років, що здобувають вищу освіту, у шлюбі не перебувають.

Під час анкетування респондентам було запропоновано реагувати на слово-стимул «дім». При цьому респонденти отримали інструкцію подати не менше трьох реакцій. За результатами експерименту ми отримали 829 реакцій, серед яких 244 характеризували психологічний мікроклімат у домі; 190 реакцій пов'язані з родиною та її членами, близькими людьми; 139 – стосувалися безпосередньо дому як будови, його ознак, складових елементів, зовнішнього вигляду, потреб; 92 – вказували на характер дій, процесів, що відбуваються в домі; 72 – подавали просторово-часові характеристики дому; 66 – презентували внутрішнє начиння дому; 25 – стосувалися наявності домашніх чи свійських тварин удома. Одна реакція становила випадкову співзвучність. Асоціативні поля були піддані польовий стратифікації.

Внутрішня психологічна атмосфера в домі (244).

Ядро (52): (родинне) тепло 52 (19,18%).

Ближня периферія (118): безпека 34, любов, спокій 24, відпочинок 15, радість 11, притулок (сховище, оплот) 10 (43,54%).

Дальня периферія (35): тиша, свобода, атмосфера 5, розваги 4, щастя, розуміння, посмішка, відносини, родинне вогнище, турбота 3, (12,91 %).

Крайня периферія (39): допомога, підтримка, зручність, турбота, скрізь добре, а дома краще, приємний запах 2, Бог, Гестія (богиня домашнього вогнища і святого вічного вогню), Веста (символ дому та сім'ї), сусідська допомога, близькість, ніжність, сімейні цінності, взаємність, довіра, урочистість, терпимість, своє місце на землі, дружба, доброта, надія, серце, постійність, схвалення, ігри, безтурботність, оазис, добробут, конфіденційність, шум, занепокоєння, сум, проблеми, війна 1 (14,39%).

Дім — це родина, мешканці дому, хто буває в домі (190).

Ядро (73): родина 73 (26,93%).

Ближня периферія (74): мама 26, тато (батько) 22, батьки 15, брат з сестрою 13 (27,3%).

Дальня периферія (29): сестра (-и) 8, бабуся з дідусям 7, діти 6, брат 5, друзі 3 (10,7%).

Крайня периферія (14): спільнота 2, родинне, онуки, чоловік, близькі, родичі, член сім'ї, власник, співмешканці квартири, сусіди, гості, мешканці дому, Рак (знак зодіаку) 1 (5,16 %).

Дім, ознаки та потреби дому (139):

Ядро (25): будівля 25 (9,22 %).

Ближня периферія (20): квартира, кімната 10 (7,38%).

Дальня периферія (43): кухня 7, власність (власний кут), вікно 6, сходи (дерев'яні сходи), камін, ремонт 5, дах, блок (панельний будинок), порядок 3 (15,86 %).

Крайня периферія (51): горище, підвал, ванна (кімната), спальня, димар, кам'яниця, чотири стіни, двері, аварія (гідросистеми), кредит 2, сухий, високий, низький, цегляний, дерев'яний, справжній, закладати, декор, стіни, руїни, вітальня, місце, утеплення, їдальня, каналізація, балкон, сходові клітка, цегла, центральне опалення, хатка, здавати в оренду, дим, спадщина, податок, витрати на утримання, мрія (мати дім), мета (мати дім), мав (дім), фарба, ремонтна компанія, безлад 1 (18,81%).

Що відбувається в домі (робиться для дому)? (92):

Ядро (31): свята 19, спільні трапези (недільні, обіди) 12 (11,43 %).

Ближня периферія (9): спогади 7, повернення (додому) 5 (3,32 %).

Дальня периферія (21): зустрічі, розмови, прибирання 4, праця, консервація, сон (спання) 3 (7,74 %).

Крайня периферія (31): прання, миття, покупки, колядування, музика, вихідні, лень 2, життя, переїзд, від'їзд з дому, розлука, будівництво, будувати, приготування їжі, заняття з дітьми, фарбування, обов'язки, печіння, підходи, розвиток, дивитися серіал, танок, канікули 1 (11,43 %).

Хронотопні ознаки дому, локус дому (72):

Ядро (24): сад/город (присадибна ділянка) 24 (8,85 %).

Ближня периферія (11): дитинство 11 (4,05 %).

Дальня периферія (12): місто, село, земельна ділянка (дача) 4 (4,42 %).

Крайня периферія (25): Батьківщина, Польща, подвір'я, паркан, весна 2, Гданськ, Каліш, рідне місто, море, річка, поле, на краю світу, ІКЕА (крамниця), час, майбутнє, пори року, залізниця, подорож, поїзд (додому) 1 (9,22 %).

Внутрішнє начиння дому (66):

Ядро (11): камін (вогонь, багаття в каміні) 11 (4,05 %);

Ближня периферія (20) телевізор 8, ліжка, їжа (смачна) 6 (7,38 %).

Дальня периферія (6): квіти, піч 3 (2,21 %).

Крайня периферія (29): диван, холодильник (з їжею), фотографії (альбом), раковина 2, килим, крісло, гітара, ванна (для купання), стільці, книги, чашка, плита (газова чи електрична), кулька, пил, меблі, м'яч, поручень (підлокітник), піаніно, писанки, плакати, платівки, пристрій, вугілля, какао, різдвяні страви 1 (10,7 %).

Домашні, свійські тварини (25):

Ядро (15): собака (-и) 15 (5,53 %).

Дальня периферія (5): тварини 3, кіт 2 (1,84 %)

Крайня периферія (5): морська свинка, кури, кролик, півень, баран 1 (1,84 %).

Список асоціацій відповідей семантично пов'язаний із подразником, наприклад, *дім – чотири стіни – кімнати – двері – дах... (dom – cztery ściany – pokój – drzwi – dach – ...)* і відповіді, пов'язані з подразником прагматично, наприклад, *дім – радість – спокій – любов... (dom – radość – pokój – miłość – ...)*, синонімічно, наприклад: *дім – будинок – хатка (dom – budynek – chatka)*. Крім того, одна відповідь становила випадкову співзвучність: *Dom – bot, rot*, причому співзвучні слова не ідентифікуються за жодним зі словників, тож не мають ані семантичного, ані прагматичного, ані синонімічного, ані будь-якого іншого навантаження.

Подані асоціати були піддані когнітивній інтерпретації за методикою, запропонованою З.Д. Поповою та І.А. Стерніним [1], були виділені когнітивні ознаки, що становлять зміст досліджуваного концепту. Таким чином можна реконструювати й описати фрагмент мовної картини світу поляків, пов'язаний із простором дому. Родинний дім – специфічний простір, що мало залежить від об'єктивної розстановки речей, бо головна їхня функція – втілювати в собі відносини між людьми, заповнювати простір, де вони живуть; побут у домі, як і буття в ньому, що й становить культурний феномен.

Поняттєвий компонент концепту ДІМ включає в себе сприйняття дому двовимірно: на фізичному рівні (як матеріального об'єкта, що має свої структурні особливості) й метафізичному (як олюдненого простору). Ціннісний компонент цього концепту встановлює його культурний статус.

Концептуальне поле ДІМ фокусує смисли, які спочатку відштовхуються від конкретних фізичних реалій, а потім переосмислюються й набувають

образно-символічного звучання. Синкретизм зумовлює їх морально-духовне сприйняття. Простір дому не стільки становить пасивне середовище, скільки достатньою мірою концептуально організоване органічне ціле. Читка концентрична структура семантико-тематичних єдностей «дім» – «тепло (психологічне)» – «родина» – «родинні свята» – «сад/город» – «камін (тепло фізичне)» – «собака (охоронець дому)» фіксує концептуальну взаємодію й стійкі перетікання смислів. Отже, така модель світу, відображена в живій тканині мовного матеріалу, становить загальну ідею польської ментальності. Будучи формально організованим і втіленим у багатьох мовних одиницях, ДІМ має відбиток культурної свідомості носіїв польської мови. Він активно функціонує в польській мовній свідомості звичайних носіїв мови, додатково розширює значення, набуває нових когнітивних ознак. Дім – це міцний фундамент людського існування, який при цьому пов'язує людину з Богом, із всевишніми силами.

Цей концепт на сучасному етапі розвитку людства ввібрав у себе, разом з універсальними загальнолюдськими ознаками, комплекс етнічних, міфологічних, релігійних, соціокультурних, філософських, образних елементів.

Так, поняття «дім» включає в себе уявлення не тільки про житло людини, а й про сім'ю, про зв'язок поколінь, про єдність, тобто охоплює всю сферу побутування людини. Проживання родини в одному будинку – одна з підстав ідентифікації родинної групи.

Тож концепт ДІМ у польській картині світу асоціюється передусім із захистом, теплом і безпекою – дім захищає від різних погодних умов. За результатами нашого експерименту, таких реакцій найбільше – 244. Природно дім означає набагато більше, ніж просто будівля, що використовується для укриття від несприятливих погодних умов. Ідентичні ролі можуть виконувати так само і магазини, офіси, аптеки, ресторани. Будинок має набагато глибше значення, однак, зрозуміти це може тільки той, хто має справжній будинок (на це вказують реакції «мрія» (мати будинок), «мета» (мати будинок), «мав» (будинок) тощо). І ми говоримо зараз не лише про дім як будівлю, але й про все, що складає дім. Зокрема, сім'я. У зв'язку із цим виникає ще одне запитання: чи знаємо ми, що таке сім'я? Сім'я і дім становлять нерозривну єдність (це засвідчують 190 реакцій на слово ДІМ). Сім'я наповнює будинок, створює його. Дім для поляків, як і для кожної людини, має бути найважливішим у житті. Наявність дому така ж важлива, як і родина. Крім того, удома поляки відчують себе впевнено, дім дає їм відчуття безпеки, що засвідчує 34 реакції (*bezpieczeństwo*) на слово-стимул «дім».

Отже, можна резюмувати, що сім'я і дім взаємно доповнюють одне одного і впливають одне на одного. І сім'я, і дім для поляків – назавжди, на все життя, вони забезпечують їм майбутнє, щастя, почуття безпеки.

Сім'я і дім – найбільші цінності в повсякденному житті. Поляки цінують їх, навіть у важкі моменти, це виявляється в польській концепції – родинний дім. Це доводить найбільш частотна реакція на досліджуване слово-стимул: родина (*rodzina*) – 73 реакції. Тож будинок і сім'я тісно пов'язані між собою.

Дім не обов'язково вказує на будівлю, найчастіше це слово-символ пов'язане з внутрішньою атмосферою в домі (семантико-тематична єдність «Психологічний клімат у домі» є найбільшою за кількістю реакцій – 244). Крім того, трапляється, що опитувані асоціюють дім із Батьківщиною (*ојс-зузпа* – 2 реакції), Польщею (*Polska* – 2 реакції), з малою батьківщиною, наприклад: *Гданськ, Калиш*.

Отже, дім у поляків становить модель світу, яка об'єднує не лише побутове, а й сакральне, вибудовує відношення людини до соціуму й до самої себе, реалізує функції етичної, естетичної оцінки дійсності.

Подальші наукові розвідки стосуватимуться вивчення картин світу поляків та українців, зокрема через мовну репрезентацію етнокультурних концептів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Попова З. Д.** Семантико-когнитивний аналіз мови / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 2006. 2. **Голубовская И. А.** Этнические особенности языковых картин мира : [Монография] / И. А. Голубовская. – К. : Изд.-полиграф. центр «Киевский университет», 2002. – 293 с.

Лебеденко Юлія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна, м. Харків, вул. Валентинівська, 2.

Нел. +38 097 928-70-80

E-mail : lebedenkoj2015@gmail.com

orcid.org/0000-0002-1291-3742

Lebedenko Yuliia Mykolaivna – Ph.D in Philology, Associate Professor, Department of the Ukrainian Language, Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine, 61168, Kharkiv, Valentynivska Str., 2

Василенко Яна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства і лінгводидактики, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна, м. Харків, вул. Валентинівська, 2.

E-mail : jana.wasylenko@gmail.com

orcid.org/0000-0002-1930-8836

Vasylenko Yana Volodymyrivna – Ph.D in Philology, Associate Professor, Department of the Ukrainian Studies and Linguistic Didactics, Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine, 61168, Kharkiv, Valentynivska Str., 2